

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Яна Красиминова Събева
Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“
Член на научно жури, назначено със заповед РД-38-413 от 14.7.2023 на
Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“

Относно: публична защита на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3 Философия/Философия с преподаване на английски език

Дисертант: Дженгизхан Каптан, редовен докторант към катедра „Логика, етика, естетика“

Тема на дисертацията: Философия на устойчивото финансиране (The Philosophy of Sustainable Finance)

Научен ръководител: проф. д-р Александър Гънгов, СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо представяне на процедурата

Дисертацията „Философия на устойчивото финансиране“ е представена на вътрешно обсъждане, което е преминала успешно. Докторантът е отчислен с право на защита.

Съгласно изискванията на Закона за развитие на академичния състав на Република България и Правилника за прилагането му, Дженгизхан Каптан е представил три статии за участие в процедурата:

1. The Philosophy of Sustainable Finance: Reflections through a Marxian Framework. SPhR Vol. XV, No. 1, 2022
2. Biopsychopolitics – A Marxian perspective on society and individual. SPhR Vol. XV, No. 2, 2022 (приета за публикуване)
3. Net-zero paradigm in capitalist economy: A critical assessment. Filosofiya (предстои публикуване).

2. Представяне на дисертанта въз основа на подадената документация

2.1 Образование

Дженгизхан Каптан има бакалавърска степен по „Публична администрация“ от Анадолския университет в Турция (1999 г.). Също така той има магистърски степени по психология от университета Лийдс-Бекет, Великобритания (2019 г.) и „Бизнес администрация“ от университета „Астън“ във Великобритания (2021 г.).

От 2020 г. Дженгизхан Каптан е редовен докторант към докторска програма „Философия на английски език“, катедра „Логика, етика, естетика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

2.2 Професионален опит

Дженгизхан Каптан има дългогодишен професионален опит във финансовия сектор, който датира от 1995 г. Трудовата му биография е свързана с водещи международни финансови институции като Raiffeisen Bank International AG, Австрия (от 2008 г. до момента), Denizbank AG, Австрия (2006 – 2008 г.), Denizbank A.S., Турция (2003-2005 г.), İktisat Bankası A.S., Турция (1998 -2002 г.) и Yapi ve Kredi Bankası A.S., Турция (1995 – 1998 г.)

3. Характеристика на дисертационния труд

3.1 Тема на дисертацията

В представения дисертационен труд Дженгизхан Каптан изследва устойчивото финансиране. Към него авторът подхожда от гледна точка на философията и нейният инструментариум. Този подход за анализ осигурява нови перспективи на изследването, които имат потенциала да реализират не само научна, но и практико-приложна стойност.

С оглед активния обществен дебат по темата за устойчивото финансиране и нуждата от научни изследвания и експертни становища, дисертацията е изключително актуална и съдържа потенциал за развитие в различни посоки. Без преувеличение можем да кажем и че

тя също така има основополагащо значение за теорията и практиката с оглед развитието и трансформациите, през които преминават световната икономика и компаниите.

3.2 Характеристика и оценка на основните части на дисертационния труд

Дисертацията е с общ обем 184 страници. От тях авторският текст е 170 страници. Текстът е разделен на увод (с. 2 -12) и шест глави (с. 13-170). Приложена е и библиография (с.171-181). Струва си да се отбележи добрата структура на текста. Съдържанието на отделните глави е представено изчерпателно и балансирано. Поздравления заслужават и прецизният език и уместният стил, които съчетават в себе си изискванията за научност и четимост. Към дисертацията е приложен и автореферат (на български и на английски език) в обем 49 страници текст плюс библиография. Авторефератът отразява вярно и изчерпателно съдържанието на дисертацията и приносните моменти.

Темата на дисертацията, нейната полезност и актуалност са представени задълбочено и аргументирано в **увода**. Там фигурира и ключова цел на изследването – да бъде показано как „философията може да предостави холистичен поглед върху определена област – в нашия случай, устойчивото финансиране.... Една от основните цели на това изследване е да покаже, че философията, наред с други неща, си сътрудничи с други науки, представлявайки източник, който дава на тези науки аспекти, които те трябва да вземат предвид“ (с.2). В тази връзка е и идеята на автора „да разработи и представи какво означава устойчивото финансиране от философска перспектива“ (с. 3). Авторът също така твърди, че то е „процес и неизбежна фаза на капитализма“ (с.3), и е убеден, че „изследването и разработването на тази специфична фаза е задача на философията“ (с. 3). Убедена съм, че постигането на тези цели и задачи ще има висока научна и практико-приложна стойност.

В увода Каптан си поставя за цел да „позиционира устойчивото финансиране и ESG както исторически, така и философски, а след това да проучи ограниченията и присъщите възможности на тези инициативи, които претендират да трансформират света чрез финансови дейности, посветени на опазването на околната среда (E), подобряване на социалния живот (S) и предоставяне на управление (G), което гарантира тези характеристики“ (с.6). Тук той отново подчертава, че в условията на колаборация с други науки и техните инструменти, философията би могла да даде ценен принос (с.6).

В увода ясно е формулиран изследователският подход при анализа на устойчивото финансиране. А именно - приложението на диалектиката на Маркс, „чиито корени се срещат при Хегел“. Изследването се стреми да очертае неговите рамки “отвъд капиталистическите парадигми“.

В увода е представена философска позиция (с.7-11). Познавайки се на Маркс, авторът изказва мнение, капитализмът води до бедност и е в основата на обществена и икономическа несправедливост. Според него, натрупването на капитал е пречка за развитието на обществото и производството (с.10). Тук той поставя и един от основните въпроси на дисертацията, а именно – дали е възможна устойчивост в рамките на капиталистическата система (с.10-11).

Глава първа на дисертационния труд (с.13-27) е посветена на методологията на изследването. Авторът подчертава, че теоретичната основа на дисертацията е изградена съгласно диалектиката на Хегел и Маркс и „критическият подход, който диалектиката включва“ (с.13). Този подход според дисертанта позволява да бъде разбрана по-добре същността на концепцията за устойчивост, да се постигне по-добър анализ на неравноправието и несправедливостта. За постигането на целта си, авторът заявява намерението си да направи преглед на диалектичната логика и обясни разликите между Маркс и Хегел (с.13).

В първа глава е подчертано социалното значение на устойчивото финансиране като основен мотив то да бъде изследвано. Заложен е неговият обхват: процеса на финансиране на дружества от различни институции или инвестициите в определени финансови продукти като например зелени облигации. Това е важно с оглед разбирането на устойчивото финансиране от гледна точка на акционерите.

В първа глава са очертани още две цели на изследването: „да предостави солидна основа за епистемологията на устойчивото финансиране, а след това и онтологични прозрения“ (с.26) и да анализира устойчивото финансиране на базата на нов прочит и разбиране на рамката на Маркс.

Авторът поставя като важна задача на дисертацията „да обясни устойчивото финансиране посредством неговите собствени процеси, без намесата на външни страни“ (с.27) .

Като общ коментар на съдържанието на първа глава би следвало да се каже, че теоретичните постановки са представени изчерпателно за целта и задачите, които си поставя дисертанта. Текстът е много добре структуриран и дава ясни насоки за характера и обхвата на изследването.

Втора глава (с.28-64) представя обстойно същността на устойчивото финансиране и неговото историческо развитие. От гледна точка на изчерпателността и качеството на текста, това е една от най-приносните части на изследването.

Тази част от дисертацията започва с дефиниция на устойчивото финансиране на Европейската комисия, представена на с. 28. Та заслужава внимание с оглед адекватността ѝ спрямо поставените задачи. На нея авторът се опира при провеждане на изследването.

Във втора глава се анализира развитието на концепциите „устойчивост“ и „устойчиво финансиране“, включително на процеса по тяхното налагане в общественото съзнание и дневен ред. Подобен анализ е изключително необходим, защото освен че подпомага изпълнението на задачите на изследването, той хвърля светлина върху някои процеси, които протичат на глобално равнище и оказват влияние върху дейността на компаниите и финансовите институции днес.

Като обща оценка може да се каже, че историческият преглед на развитието на концепциите за устойчивост и устойчиво финансиране е представен систематизирано и задълбочено. Анализът съответства на обхвата и задачите на дисертационния труд.

Във втора глава е отделено обширно място на концепцията за корпоративна социална отговорност - КСО (с. 40-45). Темата е представена изключителна адекватно. Тя е важна не само с оглед настоящото изследване. КСО засяга както основния бизнес на компаниите, така и тяхната корпоративна репутация и влияе върху пазарното им позициониране и представяне. В тази връзка съвсем правилно е разгледан въпроса за въздействието, което оказва обкръжаващата среда върху компаниите при изграждането на КСО програми.

Разгледани са също така приносите на КСО за компаниите и за обществото, както и ролята ѝ в изграждането на корпоративната репутация. Проследена е и промяната във възприятието и прилагането на КСО по време и след пандемията от COVID-19 (с.44). При анализа на същността и на комуникацията на КСО, дисертантът много правилно е уловил

нейната двойственост. А именно, че „КСО по своята същност представлява неравенството в скрита форма, като същевременно насърчава етиката и грижата за другите“ (с.44).

Във втора глава са представени и ключови исторически събития, свързани с климатичните промени, които са допринесли за възприемането и развитието на устойчивото финансиране: срещата на върха в Рио от 1992 г., чиято цел е „стабилизиране на концентрациите на парникови газове в атмосферата на ниво, което би предотвратило опасна антропогенна намеса в климатичната система“ (с.46); приемането на протокола от Киото през 1997 г. и неговите цели за намаляване на емисиите на парникови газове, в т.ч. е акцентирано върху факта, че финансовата система е привлечена като участник в изграждането и прилагането на концепцията за устойчивост. Разгледано е и приемането през 2015 г. на Програмата за устойчиво развитие до 2030 г. Анализирани са срещите COP26 и COP27. В тази част на текста, отлично впечатление прави факта, че авторът анализира събитията от настоящето с оглед историческия контекст и развитие на темата за устойчивото финансиране, вкл. еволюцията финансиране – устойчиво финансиране. Също така похвално е, че авторът прави задълбочен анализ на цялостните механизми и мотивите, които стоят зад решението на дадена компания да вземе решение за развитие и прилагане на устойчива политика, в т.ч. рентабилността и растежа, което безспорно е един от приносните моменти в текста.

Трета глава (с. 65-93) има два основни акцента. Следвайки исторически преглед на устойчивото финансиране направен в глава втора, тук авторът прави преглед на текущата ситуация по отношение на намаляването на използването на изкопаеми горива в промишлеността. Този анализ е важен за целите на дисертацията, защото има пряка връзка с прилагането на концепцията за устойчиво финансиране. Тук авторът засяга едни изключително актуален аспект на проблема: разминаването между естествения за компаниите стремеж към печалба и това, което се комуникира пред обществеността като „зелена икономика“ и „устойчивост“. Този проблем има два аспекта. Първият, нека го наречем „икономически“, е свързан с рентабилността, вкл. на различни технологии. Вторият е комуникационен и е свързан с начина, по който се комуникира идеята за „екологична“ политика и „устойчивост“. Към момента ставаме свидетели на конфронтация между стремеж към печалба и устойчив начин на живот. Тази конфронтация, която е уловена отлично в дисертацията, тепърва ще изправя едни срещу други политики, бизнеси и цели държави. Тя е

в основата на поставянето на етикети „екологичен“ и „неекологичен“. Тук в текста се маркира един изключително важен въпрос – за знанието, в случая за познаването на същността на устойчивото финансиране. Този въпрос е разгледан в четвърта глава.

Вторият акцент в тази част от текста са принципите на устойчивото финансиране. Тази част от дисертацията показва отличното разбиране на основни икономически понятия и адекватното им представяне в контекста на изследването. Авторът последователно обяснява понятията „финанси“, „устойчиво финансиране“ и „кредитна система“. Той прави разграничение между различните видове капитал. Съвсем правилно отделя внимание на рейтинговите системи, които са едни от основните двигатели в процеса по отпускане и разпределение на средства. Тук важно значение има устойчивата политика, която се явява вид „гарант“ за отпускане на средства. Авторът съвсем правилно отбелязва, че устойчивото финансиране има „скрити характеристики“ и подчертава ролята на рейтинговите системи в процеса на кредитиране. Също така съвсем правилно е отчетена ролята на рентабилността и растежа, които са част от концепцията за устойчивост и в частност - устойчивото финансиране.

Авторът подчертава основната цел на устойчивото финансиране отвъд отговорността за опазване на природата. Тя според него е печалбата - „устойчивото финансиране, като цяло, насърчава собствениците на капитал и се стремят да генерират повече печалба за своите компании“ (с. 92). Подкрепям и тезата на автора, че „от гледна точка на кредитори, банки и други финансови институции, основното съображение при финансиране на устойчиви трансакции или фирми е рентабилността“ (с.93).

В четвърта глава (с.94-123), авторът анализира някои дефицити на капиталистическата система. Те са свързани основно с потенциала за реализация на глобални екологични цели. Той се спира върху целта за нулеви нетни емисии на въглерод до 2050 г. (с.94). Цитирани са различни източници в подкрепа на тезата, че тази цел едва ли ще бъде достигната в първоначално заложената степен. Маркирани са основни проблеми в лицето на липса на сигурни технологии, компенсации и популярния greenwashing.

В тази глава авторът разглежда един изключително важен въпрос – за знанието, и по-конкретно за знанието в областта на устойчивото финансиране (с.100). Липсата на знание, както казва самият той, е в основата на неравенството. Освен това, знанието е в основата и на инвеститорския интерес, респ. в основата на просперитета на компаниите. Тук е загатнат един изключително важен проблем, отново свързан с комуникацията. Факт е, че устойчивото

финансиране има нужда от мащабни информационни кампании на глобално и на местно ниво, пред различни аудитории. Само така би се осигурило неговото разбиране и респ. адекватно прилагане.

В четвърта глава авторът прави преглед на инвестициите и някои скорешни събития, с оглед очертаване на актуални тенденции в устойчивото финансиране (с. 102-105). Той се спира и на темата за регулацията и дерегулацията в контекста на устойчивото финансиране и по-специално, дали регулативната база е адекватна с оглед постигане на определени екологични цели (с.108-112). Този аспект е съвсем уместен с оглед факта, че постигането на определени цели е пряко свързано със съществуващата регулаторна рамка.

В тази глава на дисертацията авторът пространно засяга процеса на финансиализация, от гледна точка на потенциалното му въздействие върху устойчивото финансиране (с.112-120). За илюстрация той използва икономическото противоборство САЩ – Китай и стига до извода, че следващата голяма арена ще бъде „финансиализацията на природата“ (с.119).

Авторът разглежда връзката регулация – дерегулация – финансиализация. Той стига до извода, че слабата регулация води до по-голяма финансиализация на икономиката.

Основният извод на автора е за нуждата от глобална трансформация, вкл. на политическо, икономическо и социално ниво.

В глава пета (с.124-160) авторът прави заявка за преосмисляне на рамката на Маркс чрез „систематизация, която включва дисциплините на биопсихологията и социалната психология във връзка с философската област“ (с.124). Според него има нужда от преразглеждане на концепцията за индивида в обществото, „тъй като социалният аспект вече е ключът към разбирането“ за него. За целта той въвежда термина биопсихополитика (с.125), която е „ориентир и основа за социален и индивидуален анализ и за взаимовръзката между индивида и обществото“ (с. 125). Чрез този термин дисертантът си поставя за цел да надгради „базирания на управлението биологичен подход на Фуко“ и да разясни „недостатъците на психополитиката на Бюнг-Чул Хан, която той представя като почти антитеза на биополитиката“ (с.126). Той подчертава, че въпреки че термина „биопсихополитика“ се опира на „концепциите на Фуко и Хан, съдържанието му е коренно различно“ (с.126). Основната идея на биопсихополитиката е от една страна да „изследва влиянието на централната нервна система върху поведението и психологията и е предизвикателство за подхода на Фуко, основан на „правителствеността“. От друга страна,

чрез него се обясняват някои дефицити на психополитиката на Бюнг-Чул Хан, разглеждани като противоречащи на биополитиката.

В глава пета са подробно представени концепциите на Фуко за биополитиката (с.127-135) и на Бюнг-Чул Хан за психополитика (с. 136-138). Тук е отделено място за приложенията на биопсихополитиката (с. 141 – 144), които са подкрепени със съответните примери. Те са свързани със собствеността върху социалните производителни сили във връзка с дискриминацията (с.144) и с класовото съзнание по отношение на неравенството (с.145).

Като обобщение за тази част от текста следва да подчертая, че въвеждането на термина „биопсихополитика“ е важен приносен момент, като дисертантът успява да представи не само неговата научна, но и практическа стойност.

Глава пета съдържа и раздел, озаглавен „Социална феноменология“ (с.148). Там понятието е представено във връзка с устойчивостта и устойчивото финансиране. Авторът заключава, че е необходимо да се развива социалната философия и социалната феноменология в „посока, която приема неизбежната роля на морала и отговорността“.

Глава шеста (с.162- 170) е посветена на обобщение на съдържанието на дисертацията и предложения и насоки за бъдещи задачи и изследвания. Тук авторът отново подчертава, че анализът на устойчивото финансиране е извършен от гледна точка на философията, като използвания метод е диалектиката на Хегел и Маркс, както анализ „от външното проявление към същността“. Тук авторът прави и разграничение между философията и критическата социална теория, предлагайки сътрудничество между тези две области и други науки.

4. Научни приноси

Дисертацията има съществен принос в анализа на устойчивото финансиране, което коренно променя развитието и перспективите пред световната икономика и бизнес. Днес то функционира в условията на активен научен и обществен дебат и нуждата от качествени изследвания по темата е очевидна. Представянето на устойчивото финансиране и неговите роля и функции в съвременните условия в контекста на философията прави дисертацията ценна и уникална за българската наука.

Дисертантът е формулирал научни приноси, които аз напълно приемам. С оглед тяхната значимост, бих искала да поставя акцент върху следните:

- Настоящото изследване, посветено на детайлния анализ на устойчивото финансиране с помощта на философски инструментариум е новаторско и има съществен научен и практико-приложен принос;
- В дисертацията аргументирано е представен нов термин - „биопсихополитика“;
- Чрез анализ дисертантът изчерпателно представя основните елементи на устойчивото финансиране, което е изключително важно с оглед изграждането на различни видове стратегии за развитие, управление и комуникация;
- С помощта на диалектиката на Маркс като инструмент за анализ е показано, че целта на устойчивото финансиране е печалба и растеж.

5. Критически бележки и препоръки

Бих препоръчала на дисертанта да обмисли публикуването на работата си, както и да продължи изследванията си в областта на устойчивото финансиране и философията.

6. Заключение

Дисертационният труд на Дженгизхан Каптан на тема „Философия на устойчивото финансиране“ представлява задълбочено и качествено изследване. Дисертацията съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос. Същевременно, тя има огромен потенциал за приложение в практиката.

Дисертантът демонстрира отлична способност за провеждане на стойностно научно изследване. Работата му показва обширни теоретични знания, подкрепени с професионален опит и умения.

Гореизложеното ми дава основание напълно убедено да препоръчам на уважаемите членове на научното жури да дадат своята положителна оценка за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на Дженгизхан Каптан. В качеството си на член на научното жури, аз ще гласувам положително.

15 септември 2023 г.

Гр. София

Доц. д-р Яна Събева